

Meje dialoga: študija primera *Ponedeljkeve okrogle mize* na Tretjem radijskem programu Hrvške radiotelevizije v predpandemskem in pandemskem obdobju (2013–2021)

Irena Radej Miličič in Lidija Dujić

Tako imenovani Bohmov dialog ima dve osnovni lastnosti: prvič, »dialog lahko poteka med poljubnim številom ljudi in ne le med dvema sogovornikoma« (Bohm, 2004, 7), in drugič, dialog »nima določenega namena – vsaj ne absolutnega namena« (ibid., 19) razen »koherentnega komuniciranja, če želite to imenovati namen«. Ker je to »kolektiven način pretresanja sodb in predpostavk« (ibid., 53), se dialog ne ukvarja z resnico, temveč s pomenom, torej z izmenjavo možnih poti, ki vodijo do resnice – z vidika rešitve, a ne po načelu avtoritete oziroma hierarhije. Čeprav družba potrebuje temelj, »osnova katerega je kultura, ki pomeni skupen pomen« (ibid., 32), ta pomen ni statičen, kot to tudi ni njegova percepcija, ker obstajajo različni dejavniki, ki vplivajo na nekoherentnost pomena – od fragmentacije misli do reprezentacije, ki se pretvarja, da je najustreznejša upodobitev realnosti. Bohm predlaga več korakov do smiselnega dialoga – »opustitev domnev«, »propriocepcijo misli« in »participativno zavest« –, ki naj bi omogočili osredotočenje, iskanje soglasja in soudeležbo v skupnem pomenu (ibid., 22–31).

K zelo podobnemu cilju stremi, dozdevno v drugačnem kontekstu, Haagerupov projekt konstruktivnega novinarstva: po eni strani skuša najti rešitev v

konstruktivnem dialogu oziroma z izboljšanimi tehnikami intervjuja,¹ po drugi strani pa še vedno ni dovolj koherenten, da bi ga množično implementirali v vseh redakcijah, zagotovo ne v hrvaških. A Haagerupov projekt, ki se sicer so- oča s pomisleki zaradi uporabe izraza »konstruktiven« oziroma njegovih ide- oloških podtonov in zaradi trenja med »konstruktivnim« in »skonstruiranim« (Perišin in Šimić, 2020, 206)² – skupaj s še nekaj novinarskimi modeli, ki za- govarjajo spremembe v poročanju, kot so javno novinarstvo (*public journalism*), mirovno novinarstvo (*peace journalism*), razvojno novinarstvo (*development jo- urnalism*), novinarstvo rešitev (*solutions journalism*) in pozitivno novinarstvo (*positive journalism*)³ – vendarle vnaša jasnost v sivo cono med aktivizmom in novinarstvom. Haagerupovo razumevanje konstruktivnega novinarstva kot »dodatka tradicionalnemu novinarstvu« (ibid., 203), ki je »zaradi tabloidizaci- je, komercializacije in vztrajanja pri negativnosti v globoki krizi« (ibid., 195), je mogoče pojasniti tudi diahrono:

Nekoč (v obdobju tiska) so novinarji poročali o tem, kar se je zgodilo dan pred tem; nato (v dobi televizije) so poročali v živo o tem, kar se dogaja istočasno; dandanes bi se morali ozirati v prihodnost s pomočjo narativa konstruktivnega novinarstva. (Ibid., 217)

Povedano preprosto, poročevalce bi morali k temu, da v svojih zgodbah iščejo rešitve namesto konflikta, spodbuditi tako, da bi osnovnim novinarskim vpra- šanjem (5K in 1Z) dodali še eno: »Kaj zdaj?« (*What now?*⁴)

Haagerup (2017, 146) pojasnjuje, kaj konstruktivno novinarstvo je in kaj ni:

-
- 1 Perišin in Šimić (2020, 215–216) citirata Cathrine Gyldensted, ob Haagerupu ključno figu- ro diseminacije pojma konstruktivno novinarstvo, in njeno uporabo klasifikacije štirih tipov intervjujev/izpraševalcev, ki jo je razvil kanadski psihiater Karl Tomm: (1) detektiv vprašanja zastavlja naravnost, zaradi česar intervjuvanci zavzamejo obrambno držo; (2) antropolog s svojimi vprašanji, ki so usmerjena v kontekst, kroži okoli teme; (3) kapitan zastavlja stra- teška vprašanja, ki imajo korektivno funkcijo; (4) raziskovalec pa zastavlja reflektivna vpra- šanja. Gyldensted se zavzema za uporabo reflektivnih in krožnih vprašanj v konstruktivnem novinarstvu.
 - 2 Cf. Kovacevic and Perisin (2018, 752).
 - 3 O podobnostih in razlikah med omenjenimi novinarskimi modeli in konstruktivnim novinar- stvom glej Perišin in Šimić (2020, 198–200).
 - 4 Primerjaj formulacijo z drugačnim prizvokom »Kaj pa zdaj?« (*Now what?*) za novinarje in urednike (Haagerup, 2017, 144–45).

Konstruktivno novinarstvo	
<ul style="list-style-type: none"> • je kritično, objektivno in uravnoteženo • se loteva pomembnih vprašanj družbe; trivialne teme ga ne zanimajo • je nepristransko • ima umirjen ton, ne podlega škandaloznosti in zgražanju • gradi mostove in ne razdvaja družbe • je usmerjeno v prihodnost • je niansirano in kontekstualizirano • temelji na dejstvih • omogoča dobro informirano razpravo o rešitvah za natančno dokumentirane probleme 	<ul style="list-style-type: none"> • NE promovira posebne agende in ne prečka meje med novinarstvom in politiko • NI nekritično ali naivno • NE promovira junakov, vlad ali organizacij civilne družbe • NE prikriva kritičnih stališč • NI aktivizem kakršne koli vrste ali oblike • NI poenostavljanje, trivializacija ali iskanje veselih novic • NE podlega zlagani enakovrednosti/uravnoteženosti • NE predlaga rešitev za probleme in ne daje prednosti nobeni od obravnavanih rešitev • NE poenostavlja kompleksnih problemov oziroma rešitev za kompleksne probleme

Profil Tretjega radijskega programa Hrvaške radiotelevizije in radijske oddaje *Ponedeljкова okrogla miza*

»*Ponedeljкова okrogla miza* se posveča temam iz družboslovja in humanistike, zastavlja vprašanja o aktualnih kulturnih in družbenih pojavih ter v goste vabi strokovnjake, ki se o teh temah pogovarjajo v dialoškem in polemičnem tonu.«⁵ Tako so septembra 2013 na spletišču Hrvaške radiotelevizije (HRT) najavili eno od novih oddaj Tretjega radijskega programa (HR3), kar je pomenilo najavo razmeroma radikalne spremembe HR3 (ki se je dogajala kot del enako radikalne transformacije celotne arhitekture HRT pod vodstvom Gorana Radmana v obdobju od leta 2012 do leta 2016). Takratna urednika, Rajka Rusan, odgovorna urednica HR3, in Bojan Munjin, urednik *Ponedeljkové okrogle mize* (POM), sta k sodelovanju v obliki avtorskih oddaj in njihovega vodenja povabila Katarino Luketić, Hajrudina Hromadžića in Ireno Radej Miličić. Ideja je bila tesno povezana z mozaikom, ki naj bi moderniziral HR3

5 To najavo so umaknili s spletišča HRT, zato jo citiramo po <http://globe-migrant.com/?p=1462> (citirano 8. avgust 2022).

in ga malce bolj odprl za javnost, čeprav bi njegov osrednji fokus oziroma predanost znanosti in kulturi v njunih najzahtevnejših oblikah ostala nespremenjena. Nove oddaje v živo, kot so *Jutro na tretjem* (*Jutro na trečem*) Ivica Prtenjače (in *Zora/Praskozor* kot del *Jutra*), *Skrita stran dneva* (*Skriivena strana dana*) Ljubice Letinić in *Ponedeljкова okrogla miza* pod uredniškim vodstvom Bojana Munjina, so pred mikrofone v vlogah voditeljev in gostov pripeljale nove ljudi in močno spremenile podobo in ton HR3. Sprememba paradigme radijskega programa se je v veliki meri dogajala vzporedno s spremembami Tretjega televizijskega programa (HTV3) pod vodstvom odgovornega urednika Deana Šoš, česar ne moremo zamolčati in katerih del je bila tudi nadvse priljubljena in znana oddaja z naslovom *Tretja zgodovina* (*Treća povijest*) pod skupnim uredniškim vodstvom Daria Špelića in Tvrtka Jakovine, zato se je o obeh programih pogosto govorilo kot o »Trojkah«. Vse to je prišlo v ospredje zlasti tri leta kasneje, na začetku leta 2016, v zvezi s politično motiviranimi odstavitvami urednikov in novinarjev HRT pod taktirko takratnega kulturnega ministra Zlatka Hasanbegovića in javnimi protesti zaradi Trojk v Agenciji za elektronske medije (AEM/Agencija za elektroničke medije) in v Hrvaškem avdiovizualnem centru (HAVC/Hrvatski audiovizualni centar), ki sta se povsem poistovetila s politiko takratne vladajoče skrajno desne stranke.⁶ Ta dejstva so relevantna predvsem zato, ker je takrat imenovana odgovorna urednica HR3 Nevenka Dujmović ostala na tem položaju do danes, ena od avtoric tega prispevka pa je bila del prve ekipe POM do septembra 2021.⁷

Programske determinante Trojk v obdobju od leta 2012 do leta 2016 – če upoštevamo vse elemente, ki jih navaja *Leksikon radia in televizije* (Novak, 2006, 456–57) – so resnično nakazovale novo raven kritičnosti in odprtosti za klasične identitetne boleče točke: kulturo spominjanja, politiko zgodovine, zgodovino jezika in politiko izobraževanja.

Učni načrti zgodovine, hrvaškega jezika in državljanske/zdravstvene vzgoje so bili in do danes ostajajo predmet sporov in polemik, zaradi katerih so oddaje, ki so se te problematike lotile mirno, povezujoče, konstruktivno, tudi indirektno, vzbudile zanimanje vseh vpletenih, vsekakor pa tudi vidno razdraženost in bes poslušalcev na desni strani političnega spektra. To je navsezadnje pripeljalo do

6 Cf. <https://www.libela.org/vijesti/7729-sloboda-trecima-za-autonomiju-programa-hrt-a/>, <https://www.hnd.hr/inicijativa-sloboda-trecima-poziva-na-veliki-prosvjed-14-srpnja1?seo=inicijativa-sloboda-trecima-poziva-na-veliki-prosvjed-14-srpnja1> in <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/hromadzic-u-eteru-govorilo-o-cenzuri-vlastite-emisije-pa-dobio-otkaz-20160503/print> (citirano 8. julij 2022).

7 Cf. <https://www.portalnovosti.com/sluate-li-trei-pogrom> (citirano 9. julij 2022).

utišanja Trojk, HAVC in AEM (takrat pod direktorskim vodstvom ugledne novinarko HRT Mirjane Rakić). Če parafraziramo Churchilla, utišali so vse ustanove, za katere se je vredno boriti.

Od ustanovitve leta 1964 se je HR3 razvila v dobro znano kulturno inštitucijo, »pogovorni in glasbeni program z zahtevno ravno prispevkov o družbenih, znanstvenih in kulturnih temah, ki ga zaznamujejo analitična odličnost, poglobljene razprave in izrazito kritičen diskurz« (Novak, 2006, 456). Redakcija POM leta 2013 – Munjin, Hromadžić, Luketić, Radej Miličić – se je oprla prav na to idejo: ohraniti vzorec, ki je HR3 pridobil ugled med hrvaškimi intelektualci, ki je čvrst in dobro znan že vseh 58 let njegovega oddajanja, in ga izraziti v radijskem pogovoru v živo z dvema ali tremi strokovnjaki, ki bi jim novi voditelji zastavljali drugačna vprašanja na drugačen način, z novimi mejami dialoga in novimi pogovornimi orodji.

Vsak od voditeljev je tudi sam strokovnjak oziroma strokovnjakinja na svojem področju ekspertize: sociolog Hajrudin Hromadžić se ukvarja z medijsko politiko (Hromadžić, 2014); Katarina Luketić je knjižna urednica (Naklada Pelago) in avtorica besedil o kulturi spominjanja, zlasti v povezavi s konceptijami Balkana (Luketić, 2013); Irena Radej Miličić se je šolala v polju klasične filologije, javnost pa jo pozna predvsem kot urednico neleposlovnih besedil (Algoritam/Facta in Jesenski i Turk) z izjemnim smislom za obsežna čtiva s področij naravoslovnih in družboslovnih znanosti ter humanistike vključno s politiko teh področij. Njihove okrogle mize ob ponedeljkih od septembra 2013 do maja 2016 so se ujemale z Novakovo opredelitvijo in bi jih bilo najustrezneje opisati kot »novinarstvo znanja«:

Novinarji znanja uporabljajo edinstveno naravnost [...] »strokovne logike«, ki probleme analizira deduktivno, in »politične logike«, ki kritizira status quo in pogosto išče podporo za politične rešitve. Poleg tega se pogosto distancirajo od »medijske logike« svojih kolegov in kritizirajo težnje novinarjev po opredeljevanju problemov v smislu konflikta, drame in osebnosti, da bi lažno uravnotežili trditve ali da bi politične rešitve predstavili kot ozek nabor možnosti. (Kovach in Rosenstiel, 2021, 209; glej tudi Nisbet, 2013)

Ponedeljkova okrogla miza se je predvajala (in se še vedno) vsak ponedeljek. Pogovori med takratnimi avtorji in urednikom oddaje po teh pogovorih razkrivajo njihov razmislek o tem, da je izbira gostov – morda celo bolj od teme kot take – »sporočilo medija«, neke vrste sporočilo o novinarski strategiji HR3 in POM. POM je skušala – in v večini primerov ji je to uspelo – delovati na ločnici med »kulturo odgovorov« (Kovach and Rosenstiel, 2021, 237) in

njenim nevarnim starejšim bratom, »novinarstvom afirmacije«, ter »kulturo argumentacije« (ibid., 236). V »kulturi odgovorov« voditelj/moderator pozicionira pogovor tako, da že navzočnost gosta, seveda pa tudi njegovi/njeni odgovori, utrdijo (in včasih okostenijo) predhodno prisotna stališča javnosti ter tako povečajo polarizacijo in afirmativne predsodke (ibid.). To je že dobro znan problem v številnih javnih prostorih in z njimi povezanih medijih (najpogosteje se v tem smislu omenjajo Fox News, oddaja Steva Bannona *War Room*, vsi ruski mediji po vdoru v Ukrajino in velika večina madžarskih in poljskih medijev v EU).

Glede na zamisel, da bodo POM obravnavale vprašanja dolgotrajnejšega pomena (*longue durée*), ki se tičejo kulture upravljanja, se je o možnih temah za obravnavo razpravljalo več tednov ali celo mesecev, izbiranje gostov pa je bilo neke vrste fino uravnavanje: celoten pogovor je bil v prvi vrsti namenjen iskanju skupnega pomena, ne dramatizaciji ali ustvarjanju lažnega trenja med »junaki« in »zlikovci«. Eden od glavnih ciljev oddaje je bilo izogniti se običajnemu uprizarjanju lažnih opozicij, ki je tako značilno za paradne (zlasti televizijske) oddaje HRT, kot je *Odprto (Otvoreno)*, HRT različica razvpite oddaje CNN *Crossfire* z ravno tako razvpitim koncem. POM ni privzela dramaturgije oddaje *Crossfire*, ki je zaslovela zlasti leta 2004 s pogovorom Jona Stewarta s Tuckerjem Carlsonom in Paulom Begalo (Kovach in Rosenstiel, 2021, 242–42, 373), ko se je izoblikoval konsenz, da je oddaja postala dobesedno škodljiva za javnost. Januarja 2005 je predsednik CNN Jonathan Klein oznanil, da oddajo ukinja. Na tiskovni konferenci je izjavil, da se strinja s kritiko oddaje, ki jo je podal Jon Stewart. Takrat je v primeru CNN nastopil neke vrste »trenutek konstruktivnega novinarstva«, dolgo preden se je izraz pojavil kot teoretski koncept. V primeru POM se je zgodilo nasprotno. Maja 2016 je nova odgovorna urednica preklicala pogodbo o sodelovanju s Hajrudinom Hromadžićem in Katarino Luketić, formalno zaradi finančnih razlogov, neformalno pa zaradi »obsedenosti« z jugoslovanskimi vprašanji. 9. maja je Irena Radej Miličić, ki je ravno tako pričakovala odpoved (kar se je zgodilo pet let kasneje, septembra 2021), oddajo o egalitarnem sindromu zaključila z besedami:

In tako smo pri koncu še ene *Okrogle mize*. Zahvaljujem se vam za pozornost. Moji gostje danes so bili Danijela Doleneč, Ivan Burić, Aleksandar Štulhofer in Ivo Bičanić; moje ime je Irena Radej Miličić. Današnja oddajo posvečam kolegoma Katarini Luketić in Hajrudinu Hromadžiću, ki po odločitvi novega vodstva nista več sodelavca *Okrogle mize*. Naslednjo oddajo 16. maja bo vodila nekdanja odgovorna urednica HR3 Rajka Rusan. Danes, na dan Evrope, ko slavimo zmago svobodnega sveta nad fašizmom,

se bom od vas poslovila z besedami Edwarda Murrowa, tako kot je to storil moj kolega Hajrudin prejšnji teden. Spoštovani poslušalci, krasno je bilo delati *Okrogla miza*, upam, da se spet srečamo v etru: dotlej – lahko noč in srečno. (POM IRM 9. maj 2016)

Eden od resnih problemov, s katerim se je ves čas soočala redakcija POM in s katerim je povezano tudi citiranje v tem besedilu, zato ga je treba omeniti, je zelo kratkotrajna dostopnost oddaje na spletišču HRT – ta problem ostaja nerešen do danes in se nanaša na HRT v celoti. Oddaje z znanstveno ali podobno zahtevno vsebino, intervjuji z znanstveniki in drugimi strokovnjaki, pedagogi, snovalci zakonov, umetniki in tako naprej so enostavno dostopni le kratek čas, v arhivu »srednjega dosega« morda kakšen mesec ali dva. Dostopanje do arhivov HRT za namene citiranja, prepisovanja magnetogramov ali navajanja starejših materialov – kot recimo v našem primeru radijskih oddaj izpred šestih, osmih ali devetih let – pa je izjemno zapleteno, kafkovsko nejasno in pravno zamudno delo. Pogodba, ki jo mora vsak zunanji sodelavec podpisati s HRT, mu popolnoma onemogoča razpolaganje s svojim delom oziroma nadzor nad tem; podpisnik ne more dostopati do svojega dela in ga citirati v kakršnem koli razumnem praktičnem smislu – bodisi s povezavo do spletnega naslova ali kako drugače; ves ta dragoceni material je dobesedno pokopan pred javnostjo. Več kot pet desetletij je bil HR3 dragocen vir znanja, kritičnih analiz, ocen, kritičnih argumentacij za intelektualno zahtevnejše in znanstveno kompetentno poslušalstvo – in tako bi moralo biti tudi v časih tehnologije oblaka: HR3 bi moral ostati referenčni vir. Trenutna arhivska politika HR3 to zelo otežuje, pravzaprav kar onemogoča, brez razvidnega razloga, in v interesu javnosti je, da se to preneha. Vsi citati in omembe v pričujočem besedilu zato temeljijo na magnetogramih predvajanih oddaj iz osebnih arhivov Irene Radej Miličić, Katarine Luketić in Hajrudina Hromadžića.

Ponedeljkova okrogla miza

Na osnovi analize sinopsisov in predvajanih oddaj, ki so nam dostopne v obliki magnetogramov pogovorov z gosti, predlagamo delovno hipotezo: v predpandemskem obdobju od leta 2013 do leta 2016 in deloma leta 2021 je bila *Ponedeljkova okrogla miza* zasnovana kot strokovna razprava. Rezultati in metode, uporabljene v oddaji, se v veliki meri ali celo popolnoma ujemajo s Haagerupovo prej navedeno tabelo (2017, 146). Od oddaje se pričakujejo naslednji rezultati: poslušalci bodo po oddaji o obravnavani temi informirani boljše kot pred oddajo; oddaja jih ne bo vznemirila ali

naredila tesnobne, temveč bo vzbudila radovednost in kognitivno angažiranost; čisto na začetku oddaje bo voditelj(ica) jasno povzel(a) obravnavani problem ter možne »poti in mostove« za ukvarjanje z njim, z jasno navedenimi primeri možnih trajnejših – ne instantnih, začasnih – rešitev na Hrvaškem ali drugod. Metode voditeljev so naslednje:

- ton in slog dialoga sta umirjena, a angažirana (skupaj z dejstvi podprto vsebino je to bistvena poteza voditeljevega pristopa);
- ne ton ne slog in tudi ne vsebina vprašanj niso sovražni ali poniževalni, temveč emancipatorni;
- ritem in frekvenca izmenjave vprašanj in odgovorov sta živahna, a ne tako hitra kot na komercialnih radijskih/televizijskih postajah;
- optimalna dolžina odgovorov je dve do tri minute, toda gostov se ne prekinja; misel lahko razvijejo do konca – razen če se zdi, da se izogibajo bistvu vprašanja;
- spodbuja se spontano izmenjavo misli vseh gostov in tudi voditelj(ica) lahko vskoči v pogovor, a le zaradi dodatnega pojasnila, ne prepogosto in ne agresivno ter vsekakor ne zaradi svojega ega;
- gostujočih strokovnjakov se ne izbira zavoljo antagonističnih stališč ali slogov, temveč na osnovi njihove kompetentnosti in strokovnosti, pa tudi na osnovi njihove sposobnosti formuliranja nestrinjanja ali komplementarnih argumentov na kooperativen in konstruktiven način.

Ponedeljкова okrogla miza na HR3 je bila – ob tedenskih intervjujih Jasmine Popović na HR1 – verjetno edini primer oddaje na HRT ali drugod, ki je sistematično negovala konstruktivni pristop (še pred razvojem koncepta konstruktivnega novinarstva) k političnim temam in upravljanju namesto zgolj »uspavalnega« pristopa k »neškodljivim« kulturnim temam (čeprav so kulturne teme, kot vemo, »neškodljive« le na videz). Dominantni pristop večine poročil in razprav na HRT, zlasti paradne oddaje HTV1 *Odprto (Otvoreno)*, je vsiljeni antagonizem s povišanim tonom in slogom govorjenja; ta pristop voditelji uporabljajo namerno s temu primerno izbranimi gosti, ki stopnjujejo napetost v pogovoru, da bi ustvarili vtis »uravnotežene« in »demokratske« oddaje. Namen (in rezultat) je populističen in za publiko ne posebno emancipatoren v smislu motiviranja občinstva za poglobljeno razumevanje problema z več možnimi rešitvami ali pristopi.

Ustvarjalci *Ponedeljkovih okroglih miz* na HR3 so si prizadevali za ravno nasprotno: nagovoriti odgovorno in aktivno občinstvo, sposobno razumevanja in sprejemanja odločitev namesto obupavanja.

Tu bomo predstavili primera okroglih miz o dveh izjemno pomembnih temah, ki se hrvaški javnosti zdita »pomembni« in ki ju razume kot temi, ki »razdvajata«, pri čemer se stanje slabša. Prva tema je zdravstvo, eno od najslabše urejenih področij javnih storitev na Hrvaškem, druga pa Univerza v Zagrebu, katere rektor Damir Boras in njegova ekipa sta s svojim ravnanjem izzvala precejšnje nezadovoljstvo v velikem delu hrvaške akademske skupnosti.

Zdravstveni sistem v dolžniškem šoku

Ponedeljkova okrogla miza: Zdravstveni sistem v dolžniškem šoku, 2. november 2020. Dolžina: 45 minut (15.15–16.00).

Avtorica: Irena Radej Miličić; urednik: Željko Rogošić; gosta: dr. Krešimir Luetić, predsednik Hrvaške zdravniške zbornice (HLK/Hrvatska liječnička komora), in doc. dr. Ana Bobinac, Ekonomska fakulteta, Univerza na Reki (Sveučilište u Rijeci).

V prvem primeru sta bila gosta predsednik Hrvaške zdravniške zbornice dr. Krešimir Luetić in doc. dr. Ana Bobinac z Univerze na Reki, ki spadata med najkompetentnejše ekonomiste, ki se ukvarjajo z upravljanjem zdravstva. Oddaja je bila na sporedu med pandemijo, zato je bil v studiu navzoč le eden od gostov, drugi se je v pogovor vključeval na daljavo. To je omejevalo številne razsežnosti komunikacije, zlasti neverbalne elemente, predvsem kar se tiče vtisa, kako hitro se gost odziva na vprašanja, pa tudi na jasnost in natančnost vprašanj in odgovorov. Omeniti je treba tudi, da je tematika oddaje že v preteklosti sprožala trenja v javnosti, zaradi katerih je bilo več zdravstvenih reform opuščanih, nekaterih pa se iz strahu pred razjarjeno javnostjo (ali razjarjenimi upravljavci bolnišnic) niti niso lotili. Ravno zato je avtorica izbrala to temo, da bi pokazala, da se je je mogoče lotiti drugače in konstruktivno. Toda odtlej se je problem le še poglobil in dosegel tragične razsežnosti (kot so smrt novinarja Vladimirja Matijanića, razpad sistema primarnega zdravstva na področju družinske medicine in pediatrije, nerazumljivo visoko število smrti zaradi covid-19 in številni drugi primeri slabega upravljanja).

Tu navajamo izvleček iz sinopsisa in magnetograma oddaje, ki smo ju nekoliko uredili, da sta bolj strnjena in jasnejša.

Sinopsis:

Delovna hipoteza današnje okrogle mize je, da smo vsi dobesedno dolžniki hrvaškega zdravstvenega sistema in da je ta zato postal eno od naših

najmanj vzdržnih in najbolj neobvladljivih področij javnih storitev. Govorimo predvsem o finančni zadolženosti, toda probleme povzročajo tudi drugačni dolgovi in spodrsaljaji. Komentiramo tudi procese, ki so jih vzpostavili, da bi hrvaškim zdravstvenim oblastem omogočili boljši nadzor nad pretokom denarja, nad rezultati zdravljenj in postopki, ki naj bi navsezadnje naredili korelacijo med preventivno, kurativno in paliativno oskrbo bolj smiselno in vzdržno, naš zdravstveni sistem pa naj bi, kar je najpomembnejše, postal manj odvisen od smrtonosnih potez politike, zlasti tiste na lokalni ravni.

Gospa Bobinac, začnimo pri vas, vi ste uporabili izraz »neobvladljiv«. Naj nakažemo vzroke za to stanje: kadrovska podhranjenost administracije, Hrvaški zavod za zdravstveno varstvo⁸ kot mastodont, (dragi) interesi zdravnikov, (populistično podžgani) interesi pacientov in interesi lokalnih oblastih (ki imajo v rokah preveč lokalnih bolnišnic) ... A začnimo z najhujšim: Hrvaški zavod za zdravstveno varstvo in Ministrstvo za zdravje.

Krešimir Luetić (KL), komentar hipertrofirane birokracije Hrvaškega zavoda za zdravstveno varstvo in Ministrstva za zdravje?

Ana Bobinac (AB), interesi, najprej zdravniški. Dragi specialisti.

KL, poslušali bomo kratek odlomek iz teksta Sanje Modrić v *Telegramu* 26. septembra 2020, »Priznajmo, da v zdravstvenem sistemu vlada kaos – kje so bila zdravniška združenja do zdaj?«. V uvodniku v glasilu *Zdravniški časopis (Liječničke novine)* ga veliko omenjate.⁹ Tu je tudi problem neplačanih zdravniških nadur in zakonskih neskladij (malomarno zdravljenje kot kaznivo dejanje).

AB, komentar?

Še nekaj smernic za pogovor:

- Pacienti in njihovi interesi: razvajeni? neolikani? nerealistična pričakovanja? v koruptivnem objemu politikov, ki jim je to ljubše od transparentnega upravljanja: izobraževanje?
- Preveč okrajev s preštevilnimi slabo vodenimi bolnišnicami: združevanje?

8 Osrednja hrvaška zdravstvena zavarovalnica, Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje (HZZO).

9 *Liječničke novine*. IX/2020. 4–5.

- Najboljša evropska učenka na področju zdravstva: Nizozemska in njena reforma leta 2004: uporaben zgled?
- Mladi zdravniki, pragmatični in razočarani: prihajajo milenijci.

Prepis magnetograma oddaje:

AB: Ne moremo se pogovarjati o reformah zdravstvenega sistema, ki bi omogočale smiselno implementacijo in rezultate, če je sistem kot tak neobvladljiv. Dolgo sem delala na Nizozemskem in spremljala rezultate njihove korenite reforme po letu 2000 ...

IRM: O Nizozemski se bomo pogovarjali kasneje, za zdaj pojasnimo, kako kadrovske podhranjeni sta naši ustanovi in zakaj.

AB: Prav. Dobro upravljanje zdravstva terja široko in robustno ter ustrezno izobraženo administracijo. Terja posebna znanja in veščine; to ni le vprašanje zdravstvene ekonomike, temveč tudi pravno in medicinsko vprašanje. Žal je ta vidik ekonomike zdravstva na Hrvaškem že dolgo zanemarjen, za to področje ne izobražujemo ne javnih uslužbencev ne drugih strokovnjakov. To pomeni, da nimamo upravljanja, ki bi bilo neodvisno od vodstva konkretne bolnišnice ali od trenutnega ministra. Namen javnih uslužbencev na področju zdravstva ni, da bi bili računovodje, temveč da bi pomagali vodstvenemu osebju, da bi jim pomagali izbrati kazalnike kakovosti, kje in zakaj ter kako jih je mogoče spremljati, analizirati, kako implementirati politiko, ki temelji na dokazih, torej medicino, ki temelji na dokazih ...

IRM: Če sem prav razumela, imamo dva problema: nimamo dovolj kadrov, poleg tega pa to niso stalni izvajalci politike, temveč se z vsakimi volitvami zamenjajo. Je tako?

AB: Tako je. Hrvaški zavod za zdravstveno varstvo mora biti, na primer, institucionalno sposoben zagotavljati ocenjevanje zdravil: ljudje, ki se ukvarjajo s tem, pa pogosto niso polno zaposleni na zavodu, temveč so le člani nekakšnih odborov; tam se nekaj naučijo, toda po volitvah se sestava odborov zamenja in novi člani spet potrebujejo nekaj časa, da se naučijo, kako potekajo ti postopki. Institucionalne zmogljivosti za ocenjevanje zdravil se tako ne utrjujejo, temveč stagnirajo na zelo nizki ravni.

IRM: Dr. Luetić, kako pa vi komentirate administrativne zagate Hrvaškega zavoda za zdravstveno varstvo in Ministrstva za zdravje?

KL: Vedno je zanimivo poslušati, kako strokovnjaki z drugih področij, v tem primeru torej gospa Bobinac kot ekonomistka, ocenjujejo stanje sistema, vselej ponudijo drugačno perspektivo kot mi zdravniki. Mislim, da je takšna interdisciplinarna razprava zelo dragocena ...

IRM: Zato sta tukaj.

KL: Da. Zdravstvo je sistem, v katerem je vsakdo déležnik, tu imamo vsi interese, tako da imamo dobesedno kakšne štiri milijone zdravstvenih ministrov, od katerih vsak pričakuje takšno ali drugačno reformo. Ko se pogovarjamo o sistemih z boljšim upravljanjem od našega, vidimo, da rezultate zdravljenj, parametre kakovosti in varnost pacientov pri vrednotenju upoštevajo na ravni ustanov, oddelka, posameznika oziroma celotnega sistema. Naš sistem je pozoren na čakalne liste in na število incidentov, ki se zgodijo v mandatu določenega ministra. Pogled profesionalcev se razlikuje od pogleda javnosti in od tega, kako kot družba vrednotimo naš sistem. Kar se tiče zagate, kot ste to poimenovali ...

IRM: Da, zagata.

KL: ... s to zagato Hrvaškega zavoda za zdravstveno varstvo in Ministrstva za zdravje se soočamo z edinstvenim primerom; morda me bo gospa Bobinac popravila – imamo zavarovalca, ki je v lasti države in kar sam določa cene vseh zdravstvenih storitev. Sam sem le malo popraskal po površini tega problema, ker nisem ekonomist, in videl, da to ni ustaljena evropska praksa. Nobenega drugega primera nisem našel, kjer bi edina – ali pa največja – zavarovalnica vse cene določala sama. In potem se znajdemo v komični situaciji, ko minister, torej nekdanji minister, sam izjavi, da so cene prenizke in da bolnišnice ne morejo poslovati z računovodskim presežkom – sam pa je prvi mož sistema.

IRM: Med zdravniki obstaja rek, da se cena specialističnega pregleda že več kot petdeset let ne razlikuje od cene striženja.

KL: Da, ampak striženje se je podražilo.

IRM: Da, tako se ta neslana šala zaključí.

AB: Moram pripomniti, da je razprava o cenah storitev le ena od razsežnosti ...

KL (prikima)

AB: ... morda najočitnejša, zato se najpogosteje govori prav o tem, kar pa ne pomeni, da midva ne priznavava še drugih problemov, bolj zapletenih in manj očitnih, ki se jih je zato težko lotiti v javni razpravi.

IRM: Zato bi rada, da se zdaj posvetimo komentiranju širokega polja različnih interesov v tem sektorju; v duhu jasnosti bi jih sama imenovala ozki oziroma sebični interesi, da vidimo, če lahko vsakdo malce popusti. Začnimo z interesi zdravnikov. Ugotovili smo, da je vseprisoten zelo drag koncept specialistov, čedalje bolj megleno oziroma nedefinirano pa je tudi razmerje med zasebnim in javnim – če vama dam le ti dve iztočnici.

KL: Lahko odgovorim prvi?

IRM: Ne, vi boste na vrsti drugi.

AB: Interesi zdravnikov so dejansko odločilni interesi v zdravstvenem sistemu. To so ljudje, ki vodijo sistem, vsi ministri, vsi direktorji Hrvaškega zavoda za zdravstveno varstvo, vsi direktorji bolnišnic so že od nekdaj zdravniki ...

Čeprav bi bilo veliko bolje, če bi imeli dostop do posnetka oddaje, magnetogram zadošča, da vidimo, da se voditeljica POM, ki se ni odpovedala cilju konstruktivnega izida dialoga, ni izogibala »zapletanju zgodbe« in uporabi konverzacijskega orodja, opisanega v delih Haagerupa, Haidta, Thalerja in Kahnemana, kar najelegantneje povzema Amanda Ripley v svojem eseju (2019):

Cilj ni nikoli pomesti konflikt pod preprogo; cilj je pomagati ljudem, da se potopijo v te kalne vode in se vrnejo iz njih (in spet nazaj) z nedotaknjeno človečnostjo. [...] Nauk za novinarja (oziroma kogar koli), ki deluje sredi nerešljivega konflikta: zakompliciraj zgodbo. Prvič, kompleksnost vodi k izčrpnější, natančnejši zgodbi. Drugič, poveča možnost, da bo tvoje delo pomembno – zlasti če se tiče problema, ki družbo razdvaja. Ko se ljudje srečajo s kompleksnostjo, postanejo bolj radovedni in manj gluhi za nove informacije. Povedano drugače: prisluhnejo.

Tudi v pripravljanih pogovorih z vsakim gostom posebej, v katerih so voditelji poudarjali, da je cilj oddaje konstruktiven pogovor ob jasni prezentaciji dejstev in podatkov, ki jih v drugih medijih praktično niso imeli priložnosti predstaviti, je bilo razvidno, da avtorska zasnova temelji na pristopu »šepetalcev konjem«. »Bodi nežen pri tem, kar počneš, a odločen pri tem, kako to počneš.« V studiu je nastalo posebno vzdušje, neverbalna razsežnost pogovora, ki se je

zagotovo prenesla na poslušalce: podprtost z dejstvi, pristna prijaznost, spodbudnost – in tako je informativni oziroma poučni, kognitivno zahtevni del »naloge« poslušalcev postal prijetnejši (Haagerup, 2017, 123): »Konstruktivne novice ponujajo izhod. Upanje. Navdih. Poziv k delovanju. Izobraževanje. Perspektivo.«

Mala razprava o univerzi z naravoslovnega vidika

Ponedeljкова okrogla miza: Mala razprava o univerzi z naravoslovnega vidika, 21. marec 2021. Dolžina: 45 minut (15.15–16.00).

Avtorica: Irena Radej Miličić; urednik: Željko Rogošić; gostje: ga. Dora Kršul, novinarka *Telegrama*, prof. dr. Aleksa Bjeliš, nekdanji rektor Univerze v Zagrebu, prof. dr. Nils Paar, nekdanji član senata Univerze v Zagrebu.

Drugi izbrani primer je oddaja o Univerzi v Zagrebu, ena od zadnjih okroglih miz, ki jih je avtorsko zasnovala Irena Radej Miličić, in tudi ena od zadnjih, ki so jih izvedli v skladu z epidemiološkimi ukrepi, torej z omejenim številom gostov v studiu. (Novinarka *Telegrama* Dora Kršul je bila navzoča po telefonu.) Tema in gostje so bili z vidika uradne politike skrajno nezaželeni in težko bi si jih predstavljali v kateri koli drugi oddaji na HRT (najbrž niti v tedenskem intervjuju Jasmine Popović). Vsi gostje so bili nadvse relevantni zaradi lastne javne navzočnosti, hkrati pa so drug drugega tudi nekako uravnotežili. Vsi so zavzeli kritično držo do takratnega rektorja, prof. dr. Damirja Borasa, ki je imel absolutno prednost v večini osrednjih medijev, zlasti na HRT, hkrati pa so bili njihovi pogledi zelo različni in zanimivi. Gospa Dora Kršul je brezkompromisna in zelo temeljita raziskovalna novinarka, ki se je specializirala za šolsko politiko; prof. dr. Aleksa Bjeliš je kot nekdanji rektor izdatno reflektiral nedavno preteklost in okoliščine, ki so ustvarile trenutno vzdušje v univerzitetnem senatu; prof. dr. Nils Paar, fizik, pa je zavzel perspektivo radikalne dekonstrukcije in zagovarjal razdrobitev univerze na manjše enote. Šlo je za žgočo temo, ki je v akademski skupnosti pritegnila ogromno zanimanja, in POM se je lotila mirno in konstruktivno kot vselej.

Zaradi omejenega obsega pričujočega besedila tu navajamo le kratek sinopsis brez daljšega odlomka iz magnetograma.

Pogovarjamo se o posledicah, ki jih Univerza v Zagrebu doživlja zaradi finančnih in zasebnih potez njenega vodstva, o reakcijah inštitucij, ki so odgovorne za preverjanje in nadzorovanje univerzitetnega senata, in o

nedavnih javnih nastopih prof. Paara in prof. Bjeliša, ki sta komentirala stagnacijo univerze in razmišljala o njeni prihodnosti.

Začnimo pri vas, Dora, na telefonski zvezi, tri iztočnice za vas. Pred oddajo sva se že večkrat pogovarjali in ugotavljali, v kakšen kokon se je zapredel senat v zadnjih nekaj letih. Med novinarji prevladuje vzdušje, ki ga lahko formuliramo takole: »Zakaj bi se jaz – ali kdor koli drug – boril zanje, če se sami nočejo boriti zase?« V akademskih krogih prevladuje nepripravljenost na razpravo o sebi. (Kot je dejal prof. Bjeliš: »To je v veliki meri skupnost oportunistov.«) Kako jo vidite vi?

Prof. Bjeliš (in morda prof. Paar kasneje), del vaše rektorske dediščine je dejstvo, da je bilo človeku vedno v zadovoljstvo, če se ni strinjal z vami v razpravi (neke vrste univerzitetni »Obama-Trump« trenutek). Toda del univerze oziroma akademske skupnosti vas tudi obsoja, češ da niste ukrepali, da se niste zoperstavili »fantom, ki so si privoščili preveč«. Moje prvo vprašanje se tiče vaše odločenosti, da varujete celovitost univerze, njeno tradicijo, praktično za vsako ceno. Kako bi povzeli svojo takratno držo?

Prof. Paar, julija ste odstopili kot član senata in napisali odprto pismo javnosti. Pred nekaj tedni ste napisali še eno odprto pismo o svojem dojemanju stanja na univerzi in zagovarjali ste ustanovitev Tehnične univerze, ki naj bi postala resna nosilka tehnološkega napredka na Hrvaškem; obsegala naj bi Fakulteto za inženiring in računalništvo, Naravoslovno fakulteto in Fakulteto za medicino.

Še nekaj smernic za pogovor, vključujejo se lahko vsi trije.

»Drgetanje senata«, kaj točno ste imeli v mislih s to izjavo, prof. Bjeliš?

Prof. Paar, vaša vizija Tehnične univerze je brez humanistike? Niti MIT si ni drznil tega: njihova Fakulteta za humanistiko, umetnost in družboslovje (SHASS/School of Humanities, Arts, and Social Sciences) je nosilka raziskav o umetni inteligenci, si je kaj takšnega mogoče predstavljati na Hrvaškem?

Počivanje na lovorikah tradicije in stagnacija ali pogumno korakanje naprej z ustanavljanjem novih fakultet, ki bi temeljile na mednarodni odličnosti, zakaj toliko odpora?

Nogometna primerjava: internacionalizacija sestavnih delov, oddelek za fiziko, koliko in kako natančno? To je dobrodošel primer.

Nedavna overjena izjava odbora za finance pri senatu: zakaj sedaj, ali posadka zapušča ladjo?

Kako si – dejansko – predstavljate prihodnost Univerze v Zagrebu?

Čeprav je šlo za »vročo« temo, pri čemer so bili vsi gostje profesionalno povezani z univerzo, ta primer lepo ponazarja odločenost snovalcev POM, da sledijo smernicam Ulrika Haagerupa in Cathrine Gyldensted za konstruktivno novinarstvo. O posledicah finančnih in zasebnih potez vodstva zagrebške univerze se ni razpravljalo »nekritično ali naivno«, ni bilo »promocije junakov«, ki bi se skušali zoperstaviti močni kliki in oportunističnemu senatu, kar bi pomenilo »podleganje zlagani enakovrednosti/uravnoteženosti«. Ravno nasprotno, o pobudi za vzpostavitev Tehnične univerze se je razpravljalo kot o možni premostitveni rešitvi za »mastodontsko« obstoječo univerzo. Oddaja ni vzbujala dvomov o tej rešitvi v smislu »iskanja rešitev za probleme in dajanja prednosti eni od obravnavanih rešitev«, ravno tako »ni poenostavljala kompleksnih problemov oziroma rešitev za kompleksne probleme« kot tudi »ni prikrivala kritičnih stališč«. Namesto tega je okrogla miza skušala vnovič razmišljati o novem predlogu (ki forsira znanost, tehnologijo, inženiring in matematiko na račun humanistike – to je nevrvalgična točka neoliberalnih drž). Problem je očitno obstajal: v tem primeru je njegova obravnava brez poglobljanja konflikta pomenila njegovo poglobljeno obravnavo in vnovičen razmislek o eni od možnih novih rešitev z vseh različnih vidikov (prim. Haagerup, 2017, 146).

Ne več zmede, temveč odpravljanje zmede

To je prvi poskus združitve študije nekega konkretnega medijskega primera s teoretsko osnovo čedalje večjega števila prispevkov, ki obravnavajo konstruktivno novinarstvo (Haagerup), z njegovo osnovo v pozitivni psihologiji (Gyldensted), teoriji namigov (Thaler), vedenjski psihologiji (Kahneman) in številnih podobnih pobudah in projektih, ki obravnavajo problem »odklopa« in izogibanja novicam v populaciji, ki je ne sestavljajo več zgolj mladi in samo ženske. Čedalje več čedalje bolj temeljitih študij opozarja na to »obupavanje« nad novinarstvom (v prid družbenim omrežjem) in na množično nezadovoljstvo z novinarskim cinizmom in negativnostjo. Nekaj teh pogledov, ki zelo lepo dopolnjujejo projekt konstruktivnega novinarstva, prihaja iz Centra za človečno tehnologijo (Center for Humane Technology¹⁰) ter iz zelo aktualne

10 <https://humanetech.com/>.

nove knjige Whitney Phillips in Ryana Millnerja *Tukaj si: Vodnik za krmarije-nje po polariziranem govoru, teorijah zarot in naši kontaminirani medijski krajini* (*You Are Here: A Field Guide for Navigating Polarized Speech, Conspiracy Theories, and Our Polluted Media Landscape*, 2021), če omenimo le dva primera. To so verjetno prvi zidaki izgradnje zanimive niše novinarstva v govorjeni besedi, ki jo je POM prakticirala v eni od faz svojega obstoja in ki smo jo predstavili v tem prispevku. V skladu s prvotnimi uredniškimi nameni, ki jih je Irena Radej Miličić skušala uresničevati do konca svojega tamkajšnjega delovanja, so voditelji poudarjali ustvarjalen, konstruktiven, kritičen in neciničen pristop – ki so se mu novi voditelji odpovedali v zameno za irelevantnega ali nekritičnega, ki sploh ne kaže zanimanja za upravljanje.

Pristop, uporabljen v *Ponedeljki okrogli mizi* – vključno z značilnostmi, navedenimi v preglednici konstruktivnega novinarstva, in v odsotnosti dramati-ziranja, lažnih trenj in dihotomij junakov in zlikovcev tako v slogu kakor tudi v vsebini –, skupaj s trditvijo, da ni tem, ki jih ne bi bilo mogoče obravnavati umirjeno in resno, zasnovano oddaje izenači s konstruktivnim novinarstvom, kot ga razume Anne Skare Nielsen:

Izvirnost – naj bo edinstveno; intimnost – približajmo se, bodisi geograf-sko bodisi emocionalno; skrb – naj naše zgodbe poskrbijo za ljudi in druž-bo; uvidevnost – naj naše zgodbe ponujajo razumevanje, znanje in perspek-tivo; zaupanje – bodimo avtoritativni in verodostojni; čas – pomagajmo drugim pri sprejemanju odločitev. Določimo prioritete in se osredotočimo na potrebe ljudi; nikar ne mislimo, da je naša naloga, da jim ponudimo več zmede, temveč jim pomagajmo zmedo odpraviti. (Citirano v Haagerup, 2017, 66–67)

Konceptualna umeščenost te študije primera med Bohmov dialog in Haage-rupovo konstruktivno novinarstvo bi morala opozoriti na imanentno lastnost resne komunikacije – tudi kadar se odvija v etru ali v studiu oziroma zlasti takrat – kot izmenjave pomenov. Ko vztraja, da je pristna sprememba v resnici sprememba kolektivnih predpostavk, Bohm predlaga opustitev predpostavk, propriocepcijo misli in participativno zavest kot nujne za osredotočenost na skupen pomen (Bohm, 2004, 22–31) – cilj, ki so se mu skušali približati v obeh prej opisanih primerih. Organizacijski in osebni nameni in odločitve vodstva HRT v letih pred pandemijo jasno kažejo, da je bila pandemija bolj pretve-za kot glavni razlog za »upravljanje« *Ponedeljke okrogle mize* – in številnih drugih oddaj na HRT. Osnovni namen je bil preprečit obravnavo »nevarnih« vprašanj – ne le med pandemijo, temveč tudi pred njo in po njej.

Viri in literatura

- Bohm, David Joseph, 2004: *On Dialogue*. London: Routledge.
- Gyldensted, Cathrine, 2015: *From Mirrors to Movers. Five Elements of Positive Psychology in Constructive Journalism*. GGroup.
- Haagerup, Ulrik, 2017: *Constructive News*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Haidt, Jonathan, 2012: *The Righteous Minds. Why Good People are Divided by Politics and Religion*. London: Penguin.
- Haidt, Jonathan, 2022: Why the past 10 years of American life have been uniquely stupid. *The Atlantic*. Maj. Dostopno na naslovu: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2022/05/social-media-democracy-trust-babel/629369/> (citirano 10. junij 2022).
- Haidt, Jonathan, 2021: Conversation with Jonathan Haidt: How to have a constructive dialogue with someone you don't agree with. Dostopno na naslovu: <https://snfpaidea.upenn.edu/conversation-with-jonathan-haidt/> (citirano 3. avgust 2022).
- Hromadžić, Hajrudin, 2014: *Medijska konstrukcija društvene zbilje: socijalno-ideološke implikacije produkcije medijskog spektakla*. Zagreb: AGM.
- Kahneman, Daniel, 2014: *Misliti, brzo i sporo*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Kovach, Bill in Tom Rosenstiel, 2021: *The Elements of Journalism. What Newspeople Should Know and the Public Should Expect*. New York: Crown.
- Kovacevic, Petra in Tena Perisin, 2018: The potential of constructive journalism ideas in a Croatian context. *Journalism Practice*. 12/6. 747–63.
- Luketić, Katarina, 2013: *Balkan. Od geografije do fantazije*. Zagreb: Algoritam.
- Novak, Božidar (ur.), 2006: *Leksikon radija i televizije*. Zagreb: Masmedia/HRT.
- Nisbet, Matthew C., 2013: Nature's Prophet: Bill McKibben as Journalist, Public Intellectual and Activist. Referat za razpravo v Centru Shorenstein. Dostopno na naslovu: <https://shorensteincenter.org/natures-prophet-bill-mckibben-as-journalist-public-intellectual-and-activist/> (citirano 27. december 2022).
- Ohlheiser, Aby, 2020: How the Truth Was Murdered. *MIT Technology Review*. 7. oktober. Dostopno na naslovu: <https://www.technologyreview.com/2020/10/07/1009336/how-the-truth-was-murdered-disinformation-abuse-harassment-online-2/> (citirano 30. julij 2022).
- Perišin, Tena in Nikola Šimić, 2020: Konstruktivno novinarstvo u suvremenoj redakciji. V: *Digitalno doba. Masovni mediji i digitalna kultura* (ur. Zgrabljić Rotar, Nada). Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. 191–221.
- Ripley, Amanda, 2019: Complicating the Narratives. *Solutions Journalism*. 27. junij 2018, posodobljeno 11. januar 2019. Dostopno na naslovu: <https://thewholestory.solutionsjournalism.org/complicating-the-narratives-b91ea06ddf63> (citirano 25. julij 2022).
- Splichal, Slavko, 2022: Nacionalna RTV: uravnotežena, utrujena, ustrahovana?. *Delo, Sobotna priloga*. 2. julij. 16–17.
- Splichal, Slavko, 2022: The Public Sphere in the Twilight Zone of Publicness. *European Journal of Communication*. 37/2. 198–215.

Radijske oddaje (v kronološkem zaporedju)

- POM (*Ponedeljkova okrogla miza*). Katarina Luketić. 3. marec 2014. *1914. – godina koja se vraća*. Gosta: Tvrtko Jakovina in Igor Despot.
- POM. Katarina Luketić. 24. marec 2014. *Prvi svjetski rat*. Gosta: Filip Hameršak in Sibilja Petlevski.
- POM. Katarina Luketić. 10. november 2014. *Rušenje Berlinskog zida i gradnja zidova u Jugoslaviji*. Gostje: Hrvoje Klasić, Dražen Vukov Colić in Ivan Čolović.
- POM. Hajrudin Hromadžić. 29. december 2014. *O kulturi »selfizma« i identitetu tzv. selfija*. Gostje: Tomislav Pletenac, Boris Postnikov in Boris Ružić.
- POM. Hajrudin Hromadžić. 1. maj 2015. *35. obljetnica smrti J. B. Tita*. Gostje: Dejan Jović, Stevo Đurašković in Ivan Petrović.
- POM. Hajrudin Hromadžić. 11. januar 2016. *TTIP: sumnje i kontroverze*. Gostje: Dean Darežić, Vedran Horvat in Hrvoje Šimičević.
- POM. Irena Radej Miličić. 9. maj 2016. *Nova empirijska odjeća egalitarnog sindroma*. Gostje: Ivo Bičanić, Danijela Dolenc in Aleksandar Štulhofer.
- POM. Irena Radej Miličić. 2. November 2020. *Zdravstvo u šoku duga*. Gosta: Ana Bobinac in Krešimir Luetić.
- POM. Irena Radej Miličić. 1. marec 2021. *Mali razgovor o sveučilištu s gledišta prirodoslovca*. Gostje: Dora Kršul, Nils Paar in Aleksa Bjeliš.